

Кисельов Ілля Олександрович

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЧИНЕННЯ ЗГВАЛТУВАНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Протягом останніх років в Україні спостерігається погіршення криміногенної обстановки. Суттєвий спад економіки та значне падіння курсу національної валюти у сукупності з іншими факторами призвели до помітних змін у структурі та динаміці злочинності в цілому. Не оминули ці зміни і злочинності в сфері статевої свободи та недоторканості. Одночасно з цим, на нашу думку, останніми роками даному виду злочинності належна увага не приділялась, кримінологічна проблематика статевих злочинів активно не досліджувалась, не вивчалась і поведінка злочинців, жертв злочинів, уваги не приділялось також і вивченню факторів, що сприяють вчиненню цих злочинів. Особливо це стосується одного з найбільш поширених видів статевих злочинів – згвалтування.

Основну частину актуальних даних, які стосуються згвалтувань та інших статевих злочинів, можна віднести до 2007-2009 років. Зокрема, це дисертаційні дослідження таких вчених, як О.В. Губанова, А.О. Джужа, Л.Г. Козлюк, М.М. Корчовий, С.С. Косенко, М.О. Ларченко, Т.Д. Лисько, А.С. Лукаш, Д.П. Москаль, О.В. Синєокий, О.Б. Шигонін та деякі ін. Водночас результати, отримані в дослідженнях названих авторів, без применшення їх цінності, сьогодні потребують актуалізації. Важливо враховувати, що протягом останніх 3-5 років суттєво змінилися основні показники злочинності, значно трансформувалась її структура. Відповідні зміни відбуваються наразі й у сфері злочинів проти статевої свободи та недоторканості. При цьому реальне, ефективно запобігання таким злочинам можливе виключно на основі актуальних даних. У рамках проведеного дослідження нами вивчались та аналізувались матеріали справ та вироки районних судів щодо згвалтувань (різні частини ст.152 КК України) за 2010-2015 роки.

Окреслюючи існуючі особливості, перш за все, необхідно зазначити, що протягом останніх п'яти років у структурі згвалтувань домінують прості склади, без обтяжуючих обставин. За нашими даними, 69% всіх згвалтувань, вчинених в Україні, кваліфікуються за ч.1 ст.152 КК України. Значно менше серед проаналізованих фактів згвалтувань за ч. 2, 3 та 4 ст. 152 КК. До 14% згвалтувань кваліфікуються за ч.2 ст.152 КК, 13% – за ч. 3 ст. 152 КК, та лише 5% особливо кваліфікованих згвалтувань кваліфікуються за ч. 4 ст. 152 КК.

Значна частина зґвалтувань протягом останніх п'яти років вчинюється у сукупності з іншими злочинами – до 36%, за нашими даними. Більш того, за вказаний проміжок часу 13% зґвалтувань були поєднані (об'єднані у часі та вчинені стосовно одного й того ж потерпілого) з вчиненням злочинів проти власності.

Майже у 25% випадків вчинення зґвалтування в діях винної особи простежується наявність рецидиву злочинів. На нашу думку, такий показник (фактично кожне четверте зґвалтування – рецидив) є доволі високим. Аналіз структури рецидиву показує, що зі злочинів, які його утворили, перше місце посідають злочини проти власності, причому ненасильницького характеру – крадіжки (36% випадків), далі – злочини проти здоров'я особи (різні види тілесних ушкоджень) – 13% випадків. У 13% випадків наявний рецидив злочинів, що пов'язаний з попереднім засудженням винної особи за злочини проти статевої свободи та недоторканості. Нажаль, такий достатньо високий показник рецидиву є доволі «стабільним», про що свідчать дослідження минулих років, проведені у даному напрямку. Так, за даними, одержаними у роботі М.О. Ларченко (2009 рік), яка досліджувала осіб, винних у вчиненні статевих злочинів, майже 29% осіб на момент розгляду справи мали незняту та непогашену судимість (до речі, більшість саме за злочини проти власності) [4, с. 11-12]. Приблизно такі ж показники називає у своєму дослідженні С.С. Косенко (2004 рік), а саме – 30,5% винних були раніше засуджені [3, с. 9].

Приблизно 91% всіх зґвалтувань, що вчинюються протягом останніх п'яти років, скоюється одноособово, без допомоги та участі сторонніх осіб. Іншими словами, у 91% випадків злочинець діє з власних переконань, самостійно реалізуючи злочинний намір стосовно потерпілої особи. До 9% випадків зґвалтувань, за нашими даними, вчинюється групою осіб, переважним чином (приблизно 93%) без попередньої змови. Приблизно 7% зґвалтувань з загальної кількості вчинюється у групі з двох осіб, і лише у 2% випадків – у групі з трьох та більше осіб. Одержані в ході дослідження дані дають підстави для висновку, що у сучасних умовах зґвалтування навряд чи можна охарактеризувати як груповий злочин. Необхідно зазначити, що одержані дані значною мірою розходяться з аналогічними, що містяться у дослідженнях попередніх років. Так, за даними, одержаними А.С. Лукаш (2007 рік), майже 44% посягань вчинено одноособово, в той час як у співучасті – 56% [5, с. 9]. Такі дані, на нашу думку, свідчать про суттєві зміни у «підході» гвалтівників до вчинення посягання та вказують на суттєві зміни в цій сфері протягом останніх десяти років.

Велике занепокоєння викликає той факт, що, за результатами проведеного нами дослідження, до 83% всіх зґвалтувань вчинюється особами, що на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння. Очевидно, що саме у сфері задоволення сексуальних потреб вживання алкогольних напоїв, як ніщо інше, послаблює самоконтроль особи, може штовхнути її на вчинення відповідного діяння всупереч волі потерпілого. Водночас не

менш як у 26% випадків майбутня жертва активно вживала алкогольні напої разом із винною особою. Необхідно констатувати, що кількість фактів вчинення відповідних посягань у стані сп'яніння збільшується, адже дослідження попередніх років свідчать про нижчий рівень зґвалтувань, вчинюваних у стані сп'яніння – 47% [1, с.7]. Цікавим є той факт, що, за даними, одержаними в дослідженні М.М. Корчового (2000 рік), майже 74,6% посягань у цій сфері, що вчинюються неповнолітніми (автором досліджувались саме зґвалтування, вчинювані неповнолітніми), відбуваються у стані алкогольного сп'яніння [2, с.11-12]. Очевидно, що наразі цей відсоток поступово збільшується, і в майбутньому не очікується тенденції до його зниження.

За результатами проведеного дослідження, переважна більшість зґвалтувань вчинюється у приміщеннях – до 61%. Серед усіх вивчених нами випадків зґвалтувань 35% було вчинено у приватних будинках (домоволодіннях), 19% – у квартирах в багатоповерхових будинках, 5% – у господарських чи інших, технічних приміщеннях, до 2% – у під'їздах житлових будинків. Приблизно 35% зґвалтувань протягом останніх п'яти років вчинюється на вулиці (переважним чином влітку та восени, рідше навесні та взимку), 5% зґвалтувань – у автотранспортних засобах, лише 2% – поряд або безпосередньо у громадському місці (маються на увазі кафе, ресторани, дискотеки, нічні клуби, концерти тощо).

З усіх проаналізованих нами випадків найбільша кількість зґвалтувань вчинюється з 18 до 24 години – 38%, а також з 24 до 6 години – 35%. Значно менше – 25% – зґвалтувань вчинюється з 13 до 18 години, в той же час з 6 до 12 години такі діяння майже не вчинюються – 4%.

В останню чергу вважаємо за необхідне звернути увагу на характер насильства, що застосовується у складі зґвалтування. Вивчення матеріалів справ за останні п'ять років показує, що у 47% винні особи застосовують при вчиненні зґвалтування погрози, серед яких провідне місце посідає погроза вбивством та заподіянням серйозних (тяжких) тілесних ушкоджень. У 42% випадків винним застосовувалось обмеження рухів жертви. Разом із цим найбільш поширеним видом насильства залишається заподіяння тілесних ушкоджень, яким і долається психологічно та фізично опір жертви. У 67% випадків вчинення зґвалтування потерпілі зазнали тілесних ушкоджень. Схожі дані містяться у дослідженні Д.П. Москаля (2009 рік), яким вказувалось, що майже у 64% випадків застосовувалось фізичне насильство [6, с.12]. З усіх вивчених нами випадків 43% характеризуються заподіянням жертві легких тілесних ушкоджень, 20% – заподіянням подряпин, синців, саден тощо. Приблизно у 2% випадків заподіюються середньої тяжкості та важкі тілесні ушкодження. До 10% зґвалтувань вчинюється за допомогою погрози насильством, що поєднується з демонстрацією зброї (переважним чином ножа), за переконанням пустити її в хід. Майже у 16% випадків злочинці користувались безпорадним станом потерпілої особи.

Одержані нами дані свідчать про певні зміни у «стратегії» гвалтівників,

адже дослідження попередніх років, зокрема О.В. Губанової (2008 рік), вказують, що винятково погрози застосовувались у 18% випадків, а безпорадним станом користувались лише у 2% випадків [1, с.7]. За даними, одержаними Д.П. Москалем (2009 рік), погрози були наявні у 26,5% випадків, а використання безпорадного стану потерпілої особи – у 9,5% [6, с.12-13]. Таким чином, констатуємо майже незмінний відсоток посягань з заподіянням тілесних ушкоджень, кількість посягань з використанням безпорадного стану та погрози у наш час суттєво змінилась.

В цілому проведене нами дослідження дозволяє констатувати, що у сучасних умовах наявні певні особливості вчинення злочинів проти статевої свободи та недоторканості, зокрема зґвалтувань, що проявляються у такому: а) абсолютна більшість посягань (за ст.152 КК України) вчинюється у стані алкогольного сп'яніння; б) значна частина посягань вчинюється у сукупності з іншими злочинами, переважним чином – проти власності; в) значна частина посягань вчинюється особами, що мали судимість на момент його вчинення; г) абсолютна більшість посягань вчинюється одноособово, без допомоги та участі сторонніх осіб; д) значна частина посягань вчинюється з 18.00 до 24.00; е) значна частина посягань супроводжується заподіянням потерпілій особі легких тілесних ушкоджень.

Бібліографічні посилання

1. Губанова О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання зґвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. В. Губанова / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 20 с.
2. Корчовий М. М. Кримінологічні проблеми боротьби зі зґвалтуваннями, вчинюваними неповнолітніми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М.М. Корчовий / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2000. – 18 с.
3. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.С. Косенко / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 20 с.
4. Ларченко М. О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, винного у статевому злочині : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М.О. Ларченко / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2009. – 20 с.
5. Лукаш А. С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.С. Лукаш / Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2007. – 19 с.
6. Москаль Д. П. Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д.П. Москаль / Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009. – 21 с.